

מחדל המרד הגדול

(70*66 למניין אומות העולם; ג"א תכ"ו — ג"א תת"ל)

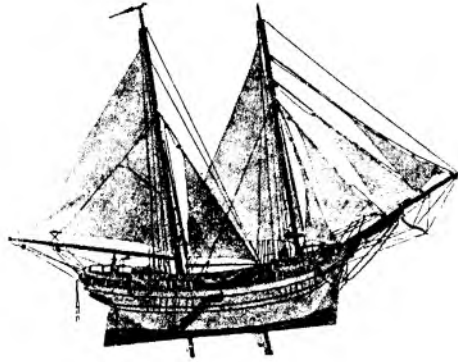
יוסף נדבה

היסטוריונים רבים ניסו להתחקות על מניעי המרד הגדול של יהודי ארץ-ישראל נגד רומא ועל סיבות הכשלון שהביא בעקבותיו אבדן עצמאות יהודה וחורבן בית-המקדש בירושלים. עם חוקרי הבעיה נמנה גם הגנרל צ'ארלס ג'ורג' גורדון, ה"סיני" בכינויו, — אחת הדמויות הססגוניות של המאה ה-19. גורדון היה איש תמהוני, נוצרי מאמין בעל הזיות פיוטיות ותיאולוג שנהה אחר מיסטיקה. הירצחו בידי אנשי המאהדי בחארטום הנצורה בינואר 1885 הוסיף והעטיר את אישיותו בהילת-קסם. התנ"ך היה, "מורה נבוכים" שלו. ואותו עשה נר לרגליו כל ימי חייו; מתוך כך נמשך תמיד אל ארץ התנ"ך, ארץ-ישראל. קרוב לשנה ישב בירושלים, בה השקיע עצמו במלאכת מיפוי כמה מקומות קדושים, ולימים קבע, על-פי חשבונות גיאוגרפיים ומטפיסיים, את מקומם של גולגולתא, קבר ישו, תופת, ציון ושאר אתרים היסטוריים. — מסקנות שלא נתקבלו ברובן על דעת רוב החוקרים. בין שאר הזיותיו העלה בשעתו הצעה לכרות תעלה שתקשר את חיפה עם אילת, לחוף ים סוף.¹

בדצמבר 1883 עשה גורדון בביתו של סיר לורנס אוליפנט בחיפה, ובו נתוודע אליו אחר מידידי אוליפנט, נפתלי הרץ אימבר, בעל "התקווה"; באחת משיחותיהם על חוף ימה של עיר-הכרמל העלה אימבר בפני הגנרל הבריטי בעיה היסטורית שהטרידה אותו שנים רבות: "כיצד זה הצליח אספסינוס להעלות 40,000 איש בחופה של עכו? הים שם רוגש והחוף הררי?"² על כך השיב לו הגנרל: "את מלחמת היהודים בטיטוס ואספסינוס אני חוקר זה שנים רבות. תמיד נתקשיתי להבין את הנצחון הקל, ביחס, שנחל הצבא הזר; וקושייתי רבו כאשר באתי לארץ-ישראל וראיתי כיצד גונן הטבע על עמך בשתי ידיו (ביבשה ובים). הבן לא אוכל כיצד עלה

1. ביוגרפיות רבות נכתבו על גורדון; ראה, למשל, Lord Elton, GENERAL GORDON, London, 1954. הפרק הארץ-ישראלי בעמ' 323-312, וראה גם: י. נדבה, חיפה, אוליפנט והחזון הציוני, חיפה (בלא תאריך), עמ' 42-40, ולתכנית התעלה, יעקב שביט, "הגנרל גורדון והתעלה", קשת, כרך ט"ו, חוב' ג', אביב 1973, עמ' 145-155. גורדון היה סופר פורה ובין השאר העלה על הכתב היגיינת מימי שבתו בארץ; חלק מהם פורסם ב-"Reflections in Palestine", London, 1884.

2. פרטי השיחה הובאו בימינו של אימבר על 30 פרקיו כפי שפורסמו באנגליה ב־Jewish Standard לונדון, בשנים 1888 — 1890 תחת הכותרת A Gossip with General Gordon, ובתרגומם העברי בידי גליה ירדני-אגמון, הציוניות (מאסף לתולדות התנועה הציונית והישוב היהודי בארץ-ישראל), א', עמ' 407-408, חל-אביב, תש"ל.

טפנית משא מהחוף הסוריאני, מטיפוס מרכב

בידי האוייב להבקיע בה בנקל לחוף הארץ כאשר עמד כנגדו עם גיבור כעמך".
 באותו מעמד העלה הגנרל כמה סיבות לתבוסה, האחת – עוברת היותו של מפקד
 הגליל, יוסף בן-מתתיהו, „צעיר לימים ולא היה מנוסה בענייני צבא“: השנית – „לא
 היה להם ליהודים חיל-פרשים“³; והשלישית – „שלא היה להם צי-מלחמה. מזור
 הרבר שהיהודים, אשר ארצם יושבת לחוף הים, לא העלו על דעתם, לא בתקופת
 המלוכה ולא בתקופת הרפובליקה, להחזיק צי ממלכתי אדיר. פליאני על מלך
 כהוררוס, אשר הירבה לעשות למען נתיניו, שלא זכר כי המושל בימים מושל גם
 כהרים. יהודה מוכשרת היתה להחזיק צי אדיר יותר מאשר רומי או צור. אילו נעזרו
 בצי קטן, די היה ב־15,000 חייל להגן על ארץ-ישראל מפני הרומאים“⁴.

כדי לפסוק אם אמנם יש הצרקה לטענתו של גורדון, עלינו לנסות ולקבוע מה
 היו יחסי הכוחות הימיים של רומא ויהודה בשנות המרד. למרבה הצער, דלים
 המקורות מכדי לסייע בידנו להגיע למסקנה חד-משמעית בשאלה זו. חוקרי התקופה
 הנדונה מסתמכים בעיקר על ספרי זכרונות וכותבי תולדות רומא קדמונים, וכן על
 רישומים אפיגרפיים שהיקפם אינו מרובה, יחסית.

הצי הרומאי בתקופת הרפובליקה

נייחד תחילה את דברינו לסיכום כוחה הימי של רומא.

כשחר הרפובליקה הרומאית עמד לרשותה צי רב-מידות. בעיקר בתקופת
 המלחמות הפוניות ובמערכות הקשות שפקדו אותה במזרח בתחילת המאה השנייה
 לפנה"ס.⁵ השימוש בצי חל על רקע פלישותיו של מיתרידת, מלך פונטוס באסיה

3. גורדון מסתמך בעניין זה על מחבר צרפתי, אך אינו נוקב בשמו. זו דעתו גם של יוסף קלוזנר. הכותב:
 „יוסר-פרשים היה אסונם של היהודים במלחמתם ברומיים“. היסטוריה של הבינה השני, כרך ה':
 ירושלים, תשי"א-1951, עמ' 181.

4. הציונות, שם, עמ' 408.

5. Chester G. Starr, *The Roman Imperial Navy* (31 B.C. / A.D. 324), Cambridge, 1960 (original
 edition, 1941), p.1.; Jacques Harmand, *L'Azmeé et le Soldat a Rome* (de 107 a 50 avant notre
 eze) Paris 1967, pp. 213-221.

הקטנה, וכן בשל האיום הגובר והולך מצד שודדיהים בים התיכון ומלחמות האזרחים ברומא עצמה במסגרת המאבקים הפנימיים על השלטון. לעת הסיכוב השלישי של מלחמות מיתרירת (74-63 לפנה"ס) לא עלה מספר ספינות-המלחמה שעמדו לרשותה של רומא על מאה. כוח זה לא הספיק לה לסיכול מעלליהם של שודדיהים שסיכנו את מקורות אספקת המזון לרפובליקה, ומשום כך, עקב לחץ האיוכלוסיה, נחלץ פומפיוס למערכת-בזק שנמשכה שלושה חדשים (67 לפנה"ס), ובסופה עלה בידו, "להחזיר את השלטון על הים לעם הרומאי".⁶ לפי אומדן מנה ציו של פומפיוס בים התיכון בעת ההיא מאתיים אניות חרטום ושבעים ספינות קלות. בעקבות נצחונותיו העלה פומפיוס את הדרישה להקים צי-קבע, בתמיכת הממלכה, ועל סמך תכנית זו הטיל בשעתו פלאקוס, נציב רומא באסיה, מסים על ערי-החוף לצורך החזקת שיטת רומאים בים האיגאי.

במלחמת-האזרחים עמד פומפיוס על חשיבותו של הכוח הימי ובתחילת 48 לפנה"ס כבר הקיף ציו 300 אניות שנערכו במתכונת של חמש שיטות. עם זאת, במה שאמור לגבי הצי של רומא הקיסרית לעתיד לבוא נודעה לקרב אקטיום (31 לפנה"ס) חשיבות מועטה בלבד.⁷

באורח פורמאלי ניתן לפתוח את תולדות הצי הקיסרי של רומא במלכותו של אוקטוניוס (לימים אוגוסטוס). תחילה היה נמל-הבסיס של הצי הזה בפורום יוליי (צפון-מערב איטליה), אך ברבות השנים קמו לו שני נמלים חשובים אחרים: האחד במיסנום (בכף הצפונית של מפרץ נאפולי), שנועד לפעולה במרחבי הים הטיירני, והשני בראוונה (בחוף המזרחי של איטליה), שנועד לפעולה בתחום הים האדריאטי. מיסנום היה הגדול בשני הציים האלה; במלחמת-האזרחים, בשנים 68 ו-69 למנינם — היא התקופה השייכת לענייננו — נמנו עם צוותי הספינות בצי המיסניני לפחות 10,000 איש. אם נעמיד את מספר אנשי-הצוות בכל ספינת-מלחמה בעלת שלוש מערכות משוטים (TRIEME) על 200, הרי יוצא מכך, שהצי הזה הקיף כ-50 ספינות — מה שאמנם עולה לנו מן העדות האפיגרפית, בעוד שהצי של ראוונה מנה, כנראה, רק כדי מחצית המספר הזה — 5,000 איש.⁸

משהשתרר בים התיכון שלום שנתקיים יובל שנים הוקפאה במידה רבה התפתחות הצי. הואיל ומתוך כך נצטמצמו השירותים הצבאיים, נמצאו להם לאנשי-הצוות בספינות המלחמה תפקידים מינהליים שונים. ממילא ירדה קרנו של הצי. ואולם אספסינוס הרחיק ראות ומתוך שהחשיב את הכוח הימי במערך הצבאי הכללי של רומא, רומם את מעמדו של מפקד הצי, מבחינת ההיררכיה השלטונית, והעלה גם את רמת משכורתו.

תופעה ימית בתקופת הקיסרות

ספינות-המלחמה שנבנו בתקופת הקיסרות הלמו את הרמה הטכנית של הימים

6. פליניוס, VII, 98. Hist. nat.

7. Starr, עמ' 7.

8. שם, עמ' 17-16.

ההם. היו אלה ספינות ארוכות ונמוכות שהונעו בכוח משוטים. בכך שוחררו ספינות המלחמה, שלא כספינות-המפרש, מתלות במהלך הרוחות הבלתי-יציבות באזורי הים התיכון; זה היה, כמובן, יתרון בעימות קרב, ואולם בכך היה נעוץ גם חסרונן, שכן, מעצם הטבע האנושי, היה כוחם של מניפיה-משוטים, כלומר, הצוותים, מוגבל, ולא עוד אלא שהרחיטות בספינות היתה ניכרת (לא ניתן לבנות אניות בעלות נפח רב, ואורך הגדולה בהן לא עלה על 200 רגל).⁹

ושוב, מן הראוי להזכיר, כי מספר רב של אניות הצי המיסיני טבעו בסערה עזה שנתחוללה סמוך לחוף קומאי, בתקופת שלטונו של נירון,¹⁰ וכן ראוי לציין כי כוחה הימי של רומא נחלש במידת-מה מחמת הנוהג הצבאי להעביר צוותי-ספינות במספר רב כדי לשבצם בחיל היבשה, במסגרת לגיונות רומא. כך, למשל, הוקמו שני לגיונות מאנשי הצי הרומאי בתקופת מלחמת-האזרחים (בשנים 68-69 למניינם).¹¹

ואף זאת יש לזכור, כי במזרח הים התיכון הוקמו בתקופת הקיסרות שייטות נפרדות (בסוריה, במצרים וכן במאוריטניה), ובשנות המרד ביהודה לא נזקקו אספסינוס וטיטוס לצי מיסנום וראוונה.

ידיעות מועטות הגיעו לידנו על ציי הפרוכינציות הללו. המוכר שבהם הוא הצי המצרי. הראשון המזכיר בעקיפין את דבר קיומו הוא פילון האלכסנדרוני.¹² תחנתה הראשית של השייטת, שהורכבה מספינות-מלחמה ליברוניות,¹³ היתה באלכסנדריה; תפקידה העיקרי היה נעוץ בשמירת נאמנות מצד מצרים לשלטון הרומאי ובהגנתו על נתיב הדגן מאלכסנדריה לנמלי פוטיאולי ואוסטיה באיטליה (ראה להלן).¹⁴ בתקופת המרד ביהודה לא מילא הצי המצרי, מבחינה צבאית, כל תפקיד שהוא. רק כעבור כמה עשרות שנים במרד טרינוס (105-117 למניינם) נשתנה אופיו. המרד היהודי או שיבש לחלוטין את השליטה הרומאית על המצרים והלוחמים היהודים עמדו בגבורה מול מלוא כוחו של הצבא הרומאי. טרינוס נאלץ לשלוח תגבורות של חייליו ושל אנשי-הים שלו, בפיקודו של ק. מארקיוס טורבו (מפקד הצי המיסיני). כדי לדכא את המרד במצרים ובקיריני.¹⁵ במלחמת טרינוס אף נוצר התקדים של הסעת

9. שם, עמ' 51.

10. שם, עמ' 52.

11. שם, עמ' 81. בימי מרד בר-כוכבא נאלץ אדריינוס להעביר אנשי-צוות מצריים בצי המיסיני למזרח ולשבצם במסגרת הלגיון העשירי הפרטני בסוריה. שם, עמ' 163.

12. נגד פלאקוס, 163, ותיאור קצר של השייטת ב: Jean Lesquier, *L'Armee romaine d'Egypte d'Auguste a Diocletien*, Cairo, 1918, pp. 98-101.

13. סוג זה של ספינות-מלחמה נזכר במקורותינו במקומות רבים: ראה, למשל, "ליבורני" בסנהדרין ק"ג, ע"א, ו"ליבורני גדולה" בתוספתא סוכה ג', ח'.

14. Starr, עמ' 111.

15. שם, עמ' 112-113. "שמונים שנה לאחר דיכוי המרד עור הסיפו תושבי אוכסירינחוס (עיר-מחוז במרכזה של מצרים) לחוג את הנצחון על היהודים".

Oscar William Reinmuth, *The Prefect of Egypt From Augustus to Diocletian*, Leipzig, 1935 (reprint 1963), pp. 38, 126.

חילות יבשה באניות-מלחמה אל חזיתות הקרב, ולאחר דיכוי המרד היהודי נשתכן הצי המיסיני במזרח שנים רבות.¹⁶

גם לגבי הצי הסורי אין לנו כל עדויות ברורות על שיתופו בדיכוי המרד הגדול ביהודה. יתירה מזו: תאריך ייסודו אינו מצויין בשום מקום ויש סברות שונות בדבר נמל-הבית שלו (כנראה, סלווקיה בצפון סוריה). השייטת הסורית מוזכרת לראשונה בעדות כתובה מימי אררינוס, בעת שהועלה מפקד הצי הזה (היחיד בכל המפקדים הידוע לנו בשמו), סקטוס קורניליוס דכסטר, לתפקידו הרם לאחר שהצטיין בתפקידו בתור ראש אגף-פרשים במלחמה נגד בר-כוכבא (132-135 למניינם).¹⁷

אף שבשלב מסויים בתקופת הקיסרות הגיעו ציי איטליה לרמת עוצמה ניכרת, חסרה היתה לעם הרומאי, בעיקרו של דבר, תודעת-קבע לגבי חשיבותו של הכוח הימי. יתכן, אמנם שראשי השלטון ברומא הכירו בחיוניותם של שטח-הכיבוש בירכתי מזרח הים התיכון, אך ברור היה להם שלא ניתן לפקח על אזורים אלה ממרחקים, מאיטליה גופה. „בסופו של דבר הוכח כי השליטה על הים התיכון... חיונית לעצם קיומה של הקיסרות, ממש כשם שהיא נדרשת להגן על גבולותיה, אבל עובדה זו נעלמה מעיני הבריות, ושכבת מרום עם הארץ לא אהבה את הים... עמדה זו היתה מנוגרת — גם אם היתה תכונה זו טבעה ברומאים במידה רבה באורח לא-מודע — למושג קיומו של צי-קבע. במובן הרחב, הרי תולדותיו של הצי הקיסרי הן פרי הניגוד בין משפט-קדום עתיק-ימים זה לבין רוחו של אוגוסטוס... אוגוסטוס עצמו הציב את הצי על בסיס איתן, ואספסינוס אף יותר ממנו החשיב את ערכו של הכוח הימי: בתקופת מלכותו הגיע הצי לשיא התפתחותו ואותות-כבוד לרוב הוענקו לו. ואולם לאחר מכן עברו על הצי עשרות שנות שלום, ובהן הרסה לבסוף האדישות הרומאית הישנה-יושנה שגילה העם כלפי הים את רוח הכוננות הימית.”¹⁸

16. Starr, עמ' 187-188. מצד אחר היתה התעבורה הימית מהירה בהרבה מזו שעל פני היבשה, אך מצד אחר היתה היא כפופה לחליפות מוג'האוויר: מנובמבר עד מארס הופסקה כפועל כל התחבורה הימית, ואפילו הספינות הגדולות שברשות הרומאים — אלו ספינות-הדגן מאלכסנדריה, המתינו עד אפריל להפלגתן הראשונה.

Lionel Casson, *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton, 1971, p. 270. והרי דוגמא לשיעור משך המסעות בים וביבשה: המסע בים בין הבסיס של פוטיאולי לאלכסנדריה נמשך 42 יום, ואילו ביבשה הוא נמשך 180 יום בקירוב, ואלהם נוספו שני ימי מסע משולבים בים. חוץ מן העיכובים הכלתי-צפויים במסעות-ים מחמת מוג'האוויר סוער, מציינים ההיסטוריונים הרומיים את העובדה, שבמסעות-ים נפגעו בדרך כלל קשה מצב-בריאותם וכשרם הגופני של החיילים המוסעים. Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy & The Roman Empire From the First Century to the Third*, Baltimore and London, 1976, pp. 80-81.

17. שם, עמ' 114, וראה:

Paul Perdnizet, "Les Flottes romaines en Syrie", *Revue archeologique* 3. ser. 32 (1898), pp. 41-49; Peter Thomsem, "Die romische Flotte in Palastina-Syrien", *Beitrag Zur Biblischen Landes-und Altertumskunde*, Band 68, Stuttgart, 1951, ss. 37-89.

18. Starr, עמ' 171, וראה נחום סלושץ, ספר הים, תל-אביב, תשי"ח-1948, עמ' 203-204: „הרומאים, אשר ראשית כוח לוחמיהם היה על היבשה, לא נוקקו מעולם ליצירת צי מלחמה קבוע, ובכל אופן היו תלויים בעושי מלאכה מומחים מבני אומות אחרות למודי שיט... המלחמות שנלחמה רומא ימים רבים

ברם, כל זה אמור בתקופה שלאחר המרד הגדול; רק אז חלה התעצמות ניכרת בכוחה הימי של רומא. אין לנו נתונים לאמוד את היקפן של שייטות הפרובינציות, ומכל מקום לא נטלו אלו חלק בקרבות של ממש במרוצת מאתיים שנה.¹⁹ אין תימה איפוא על כי בתיאוריו המפורטים בדרך כלל של יוסף בן-מתתיהו בפרשת המרד היהודי בימי נירון ואספסינוס אין הוא מזכיר דבר על מציאותן של אניות-מלחמה רומאיות בחופי ארץ-ישראל.

הצי הימי של יהודה

ואשר לכוחה הימי של יהודה בשנות המרד.

מחלוקת רווחת בין חכמים, ההיה או שלא היה עם ישראל עם של יורדיים מטבע ולפי מסורתו. בברכת יעקב נאמר על שבט זבולון ש, לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידון" (בראשית, מ"ט, י"ג), ובמרי זעמה ושאלה דבורה הנביאה, "ודן למה יגור אניות? אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון" (שופטים, ה', י"ז). לאחר דורות רבים כותב יוסף בן-מתתיהו: "אין אנו יושבים במדינת-הים ואין אנו נוטים לא למסחר ולא למשא-ומתן עם עמים אחרים. ערינו רחוקות מן הים, ומאחר שיש לנו אדמה אנו עובדים אותה".²⁰ וערב המרד הגדול, מתוך רצון להניא את יהודי ירושלים מקנאותם למלחמת שחרור, הטיח כלפיהם המלך אגריפס, רודף-השלום: "אי הצי האדיר, אשר תכבשו בו את הים מידי הרומאים?"²¹

לדעתו של קלוזנר, אמנם נדחקו היהודים והורחקו מן הים בתחילת בית שני, אך שינוי יסודי חל בתקופת מלכות בית חשמונאי, עת ננקטה "פוליטיקה ימית" ברורה.²² מיד עם פרוץ מלחמת השחרור הרגישו החשמונאים צורך להבטיח ליהודה מוצא אל הים התיכון, ומטרתם היתה לכבוש את נמלי יפו ועכו. עוד בשנת 147 לפנה"ס השתער יונתן בן מתתיהו על חבל-הים של ארץ יהודה, שהיה רצוף נמלים תפוסים בימי היוונים. הוא כבש את יפו ואחר-כך את אשרוד ואשקלון, ובשנת 142, יחד עם אחיו שמעון — את עזה וכך עברו לידי היהודים כל ערי-החוף בדרום. בעקבות כיבוש יפו גירש שמעון מתוכה את תושביה האליליים, הושיב במקומם יהודים ואף הציב בה חיל-מצב יהודי. על מפעל חייו של שמעון נאמר: "ועל כל כבודו לקח את

בקרת-חדשה על פני הימים הוכיחו למושליה, כי לא תיכון ממשלם ככיפה והשלום לא יובטח, כל זמן שמבואות הים התיכון יהיו בידי עם אחר. אחרי נסיגות שונים של התקוממות מצד ממלכות ועמים שונים שנלחמו גם בים — ביניהם הספנים היהודים בשנות 70-66, ובייחוד בזמן המרד הגדול של 100-118, אשר בו השתתפו יהודים ושיירי הכנענים שהתחברו עמם בכל רחבי העולם ההלניסטי, נגמרו בהשלטת שלום רומאי על כל רחבי ים התיכון ונפיו...".

19. Starr, עמ' 167.

20. נגד אפיון, א', י"ב. רפאל פטאי, הספנות העברית, ירושלים, 1938, עמ' 73, מסביר את פשר טענתו של יוסף בן-מתתיהו על רקע עמדתו האפולוגטית, וראה גם קלוזנר, הבית השני בגדולתו, תל-אביב, תר"ץ, עמ' 42, ה, הימאות העברית הקדומה והחדשה, ים (גליונות החבל הימי לישראל), שנה ראשונה, תמוז תשי"ד:סיון תשי"ו (ינוני-1945-1946), חוב' ה"ז.

21. מלחמות, ב', ט"ז, ד'.

22. קלוזנר, בימי בית שני, ירושלים, 1954, עמ' 144 ואילך.

יפו לנמל ועשה מוצא אל איי הים²³, והסופר היווני אסטראבון מציין: „היהודים הבאים עד הים משתמשים ביפו בתור נמל“²⁴ על מצבת הקבר המשפחתי במודיעין ציווה שמעון לחקוק בין שאר הסמלים גם צורות של ספינות²⁵.

יוחנן הורקנוס, בנו של שמעון, פנה לרומא וביקש מהסינאט הרומאי להשפיע על המלך הסורי ש, יוחזרו להם (ליהודים) יפו ונמליה²⁶, ומבוקשו אמנם ניתן לו²⁶.

הגדיל מכל בני החשמונאים לבצר את הפוליטיקה הימית ינאי אלכסנדר, שכבש את כל ערי-החוף של ארץ-ישראל מרפיה עד עכו. לזמנו מייחסים את החיבור „איגרת אריסטיאס“, בה מתוארים עושרה של הארץ ומסחרה הפורח, ומסופר פה גם על ירושלים ש, „לא יחסר (בה) כלום מכל המובא דרך הים. כי יש לה גם נמלים טובים, שממציאים את כל הדרוש באשקלון, יפו, עזה וגם בעכו“²⁷.

לימים שוב נקרעה יפו מעל ארץ-יהודה, אך לבקשתו של הורקנוס השני, הוחזרה העיר ליהודים בפקודת יוליוס קיסר²⁸.

הורדוס המשיך בפוליטיקה הימית של החשמונאים. הוא בנה את הנמל המפואר של קיסריה שנעשתה למתחרה של דאר, עכו ואשקלון, ואף לצור, צידון וארווד הכנעניות. האתר היה ראוי ליעודו, שכן הוא היה מבורך, „בנמל של מי-מנוחות, שגודלו הוא (בשיעור נמל) פיריאוס, ובתוכו מקומות-עגינה ומקומות-משנה לעגינה“²⁹.

סמל שאיפת החשמונאים לשלטון על הים מצא לו ביטוי גם במטבעות שטבעו בימי מלכותם, והבולט בסמלים הוא עוגן של ספינה שאותו סיגלו לעצמם ינאי אלכסנדר והבאים אחריו³⁰.

יפו — נמל המפתח לארץ-ישראל

נראה איפוא שיהודי ארץ-ישראל התכוננו לקראת ההתמודדות עם רומא גם בתחום הלוחמה הימית, והרומאים אמנם הרגישו בסכנה זו וניסו לקדם כל נסיון של התקוממות יהודית אפשרית מצד הים. עוד בשנת 66 עלה נציב רומא בסוריה, קסטיוס גלוס, על יפו לכבשה: „הצבא השלוח פשט על העיר משתי רוחות, החלק האחד בא מדרך היבשה והשני מצד הים, ועל כן נכבשה העיר על-נקלה ויושביה לא

23. חשמונאים א', י"ג, ה'.

24. Strabo, *Geographica* XVI, 2.

25. חשמונאים א', י"ג, ב"ט.

26. קדמוניות, י"ג, ט' ב' וי"ד, י' כ"ב.

27. ספרים חיצונים כהוצאת אברהם כהנא, II, 1, עמ' א"ע"א, פסקות 111-117.

28. קדמוניות, י"ד, י' ה'.

29. שם, ט"ו, ח' ו' וכן מלחמות, א', כ"א, ה'.

30. ל. קרמן, א. קינרלה, המטבע בארץ-ישראל ובעמים, תל-אביב, 1963, עמ' 19, וכן

Frederic W. Madden, *History of Jewish Coinage*, N.Y., 1967 (first published 1864), pp. 67, 72, 75, 88, 89.

הספיקו להימלט וגם לא לעמוד על נפשם במערכה... ומספר ההרוגים היה שמונת אלפים וארבע מאות".³¹

תוך פחות משנתיים חזרו היהודים וכבשוה מחדש והועידוה למרכז־אסטרטגי („משגב“ בלשונו של יוסף בן־מתתיהו) במערכה נגד רומא, והוא מוסיף: „ויען אשר נבצר מהם לפשוט על מקומות היבשה, אשר נלחמו עליהם האויבים, על כן שמו את פניהם לשור ים. הם בנו להם ספינות שורדים רבות והרבו לעשות שוד וחמס בדרך הים אשר בין סוריה וכנען (פיניקיה) ובין ארץ מצרים, עד אשר לא יכלה עוד אניה להפליג בים מפחדם וממוראם“.³²

משמעותו של המושג „שוד“ אצל יוסף בן־מתתיהו עולה לנו בבירור מכלל התבטאותו בספרו על „תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים“; מתוך יריבותו החריפה עם הקנאים על עצם צידוקה של המלחמה הוא מכנה אותם בתואר הגנאי „שודדים“. מעשי־השוד של הספנים היהודים בים התיכון היוו חלק מרכזי־המלחמה באויב, והמטרה היתה לשבש את נתיב הדגן שבו הובאה האספקה ממצרים לרומא.³³

קשר־האספקה הסדיר בין רומא לבין הפרובינציות שלה באפריקה ובאסיה שימש בסיס עיקרי לעיצוב מדיניות־החוץ והכלכלה של הממלכה. באספקה סדירה היתה תלויה יציבתה והשיבושים בה חוללו תמורות פוליטיות מפליגות.³⁴ מאז מותה של קליאופטרה וסיפוחה של מצרים לרומא נהפכה ארץ זו לאסם התבואה של הקיסרות. מדי קיץ בקיצו, למן החודש מאי ואילך, הפליגו שיירות ספינות־כר („ציר הדגן“), שאורגנו לראשונה בידי אוגוסטוס, מאלכסנדריה לנמלי רומא, בהם הוקמו ממגורות ענקיות לספק את צרכי אוכלוסיית הבירה. מצב רוחו של העם, כאמור, היה תלוי בסדירות האספקה, ותמיד היה חשש שמא תקרינה תקלות: במרוצת ששה שבועות — ממחצית יולי ובמשך כל חודש אוגוסט — נשבו רוחות אדירות מחופי צפון־מערב הים התיכון לעבר קרנו הדרומית־מזרחית, והספינות העמוסות דגן נאלצו לשנות מהלכן ולעשות דרכן לאיטליה לאורך חופיהן השקטים יחסית של ארץ־ישראל, סוריה ואסיה הקטנה בסיוען של הרוחות המקומיות הנוחות.

הסגר על אספקת דגן לרומא

הנה כאן באה לידי לוחמי יהודה ההזרמנות לפגוע באויב בנקודה רגישה, בדרך

ומטבעות, שעליהם נחקקו צורות של ספינות־משוטים, שם, עמ' 92-94.

31. מלחמות, ב', י"ח, ה'.

32. שם, ג', ט', ב'.

33.

S. Tolkowsky "The Destruction & the Jewish navy at Jaffa in the Year 68 A.D.", in *Palestine Exploration Fund* (Quarterly Statement), London, 1928, pp. 153 ff.

וכן ספרו של ש. טולקובסקי *The Gateway of Palestine (a History of Jaffa)*, London, 1924, pp. 57 ff.,

והולדות יפו, תל־אביב תרפ"ו, עמ' 46 ואילך.

M. Rosrovtzeff, art. "Frumentum", *Pauly-Wissowa's Real-Encyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft*, vol. vii, p. 141.

ההסגר. היהודים החליטו „לנקוט אמצעי ששום אויב של רומא לא העז להעלות בדמינו להשתמש בו נגדה מאז המלחמות הפוניות. תכניתם נועדה לחולל לא פחות מאשר הסגר-מוזון של העיר רומא עצמה”³⁵. בידי קהילות ישראל בתפוצות הים התיכון היה כדי לסייע לאחיהם בארץ-ישראל במלחמתם זו, ובייחוד נודעה חשיבות לקהילה במצרים, שכמה מעשיריה היו מוצבים בעמדות-השפעה בסחר הרגן ובענף הספנות,³⁶ ואל-נכון גם בניהול הסחר וחכירת המכס של הנילוס וים סוף.³⁷

מעשה הרעבת רומא בתור אמצעי פוליטי עלה גם על דעתו של אספניוס. בתקופת מלחמת-האזרחים והמאבק על ירושת השלטון בעקבות התאבדותו של נירון (ביולי 68) עשה אספניוס במזרח. משהוכרו לקיסר עליידי לגיונות רומא הן ביהודה והן במצרים (ביולי 69), האיזו בו שרי הצבא שלו לצאת למלחמה על מתחרהו ויטליוס, „אולם אספניוס גמר להכין את שלטונו באלכסנדריה, ברעתו אשר בארץ מצרים היא מבחר חלקי ממשלת הרומאים, כי היא מנהלת את רומא בלחם, ועל כן האמין, כי רק בהשתררו על הארץ הזאת יוכל להוריד את ויטליוס ממשרתו, גם אם תהיה ידו על התחתונה במלחמה, כי לא יוכל המון עיר רומי לשאת את הרעב.”³⁸ משהגיעה לאספניוס הידיעה על תבוסתו של ויטליוס בקרב ורציחתו, וכן כי לו עצמו (לאספניוס) הוענקה הכרה בתורת קיסר, „הפקיד בידי הים, שעדיין לא עמד מסעותיו, את גורלן של ספינותיו המהירות ביותר, עמוסות הרגן, הואיל והעיר רומא היתה על סף רעב, משלא נותרה באסמיה אספקה אלא לעשרה ימים בלבד כיום שהגיעו אליה מטעניו של אספניוס.”³⁹

בעקבות נפילתה של יודפת בגליל שב אספניוס לעכו, ממנה נסע לקיסריה, ובתוך ימים אחדים (ביוני 67) יצא בראש בראש חילותיו לכבוש את יפו מחדש. התקפת הרומאים נערכה בלילה, להפתעת מגיני העיר, כי לא נמצא בה משמר, ומתוך שיקול צבאי החליטו לנטוש את עמדותיהם ולהתבצר באניותיהם. אלא שכאן התנכלו להם איתני הטבע, כפי שמבאר יוסף בן-מתתיהו: „...פתאום קם עליהם רוח סערה לפנות בוקר, הוא הנקרא בפי יורדי הים הזה בשם ירוח הצפון השחור, והטביע ספינות רבות בהתנגחן אשה עם רעותה, וספינות אחרות ניפץ אל הסלעים. ורבים לא מצאו עצה בלתי אם להימלט נגד הזרם אל לב הים, כי יראו מצוקי

35. "The Destruction of the Jewish Navy etc", p. 157.

36. Graetz, *Geschichte der Juden*, III, s. 32.

37. נגד אפינו ב', ה', ופילון מזכיר שבין יהודי אלכסנדריה היו כמה בעלי ספינות. — נגד פלאקוס, 8; עדות זו מסבירה את שכיחותו של השם „ספינה אלכסנדריית” או „אלכסנדרינית” במקורותינו (למשל, בלים ט"ו, א').

38. מלחמות, י', ה', וראה שלושיך, שם, עמ' 235-236: „באיטליה עצמה קם ספרטקוס, אשר המריד את העבדים הרבים בערי רומא לרבותיהם ולמאות אלפיהם והתחבר עמם אל שורדי הים, אשר סגרו את מבואות הים על הרומאים ותפשו את האניות נושאות כר וצרכי אוכל ממצרים ומאפריקה. יושבי רומא רעבו ללחם חוקם ודרשו במפגיע לשים קץ למצב. בצר לו מינה הסינט את פומפיוס למפקד צבא היבשה והים, אשר נשלח לקראת המתקוממים. המצביא המהיר הזה בנה בזמן קצר חמש מאות אניות קלות המירוך...”.

39. טאקיטוס, Ann. IV, 53.

הסלעים אשר בחוץ ומהרומאים העומדים עליהם, ושם כיסו עליהם גלי הים, אשר עלו למרום בסערה... ורבים מן ההמון הגדול מצאו להם קבר בגלי הים, ורבים נופצו במפלת הספינות, ורבים נפלו על חרבם... אולם רוב האנשים נסחפו בזרם הים ונופצו אל צוקי הסלעים, עד אשר ארם הים מדמם למרחוק, והחוף מלא חללים".⁴⁰

המערכות בים כנרת ובים המלח

אסון רומה אירע ללוחמים היהודים במערכה בים כנרת. עוד בראשית המלחמה הקים יוסף בן-מתתיהו, מפקד הגליל, צי בים זה. הוא מספר, „כי נמצאו אז שם מאתיים ושלושים סירות ובכל אחת היו ארבעה מלחים ולא יותר”⁴¹ ואילו במקום אחר הוא מציין, כי הוא אסף אלפיים ושש מאות מבני טבריה והעבירם בסירות לטריכי.⁴² מכאן שכוח הקליטה של כל אניה היה לא פחות משה עשר איש, — חילים ניכר — אלא שגם בים כנרת לא שיחק להם ללוחמים העברים המזל. „ולבני העיר (טריכי) היו ספינות רבות בים כנרת למצוא שם מנוס כאשר יגפנו במלחמתם ביבשה וגם היו מוכנות למלחמת-הים לעת מצוא... וביום השני ירד (טיטוס) אל ים כנרת וציווה לבנות ספינות שיט, להילחם מהן עם הבורחים, והספינות ניבנו במהרה... והיהודים אשר נדחפו אל הסירות לא יכלו עוד לחתור אל היבשה, למען הימלט על נפשם, כי שם ארבו להם צריהם בכל מקום, וגם לא להילחם עם שונאיהם פנים בפנים, כי סירותיהם היו קטנות כדרך סירות השודדים ולא היה בהן כוח לעמוד בפני ספינות האויבים... ורבים היו חללי היהודים אשר ספו בכל מיני מיתה... וצבע ים כנרת היה אדום מדם וכולו היה מלא חללים... זה היה קץ מלחמת המים. ומספר חללי היהודים יחד עם הנופלים בעיר לראשונה היה ששת אלפים וחמש מאות”.⁴³

צי המלחמה היהודי בים המלח חרב גם הוא כמלחמה קשה עם פאלקיריט, שר-הצבא של אספסינוס.⁴⁴

פרטים על היקף הכוח הימי היהודי ועל הקרבות בים בתקופת המרד לא הגיעו לידינו, אך מה שברור הוא שהרומאים עצמם החשיבו מאוד את נצחונותיהם. בתהלוכת הנצחון שערך הסינאט הרומאי לכבוד אספסינוס וטיטוס הוצגו לראווה לא רק שכיות-החמדה הרבות שנפלו שלל בידי הרומאים, לרבות כלי בית-המקדש, וכן מצביאי יהודה שנפלו בשבי, אלא גם „אניות רבות”⁴⁵ שלושת הקיסרים לבית פלביוס — אספסינוס, טיטוס ודומיטינוס — טבעו בימי מלכותם גם מטבעות זהב, כסף וארד לרגל המאורע. באחד המטבעות (השמור במוזיאון הבריטי) מוצג טיטוס למול יהודים המתחננים לחייהם כשהוא מחזיק בידו הימנית אל, פסל הנצחון בעל

40. מלחמות, ג' ט, ג.

41. שם, ב', כ"א, ח.

42. שם, ב', כ"א, ט.

43. שם, ג', י"ג, א"ג.

44. שם, ד', ז', ה.

45. שם, ז', ה', ה.

הכנפיים, ואילו רגלו הימנים דורכת על חרטומה של ספינת-מלחמה שבורה; תאריך המטבע — 73 למניינם.⁴⁶ על מטבעות אחרים חקוקה הכתובת: Judaea Capta (יהודה השבויה) או Judaea Devicta (יהודה המנוצחת). כתובת אחרת היא Judaea Navalis (יהודה הימית). ועל המאורע ההיסטורי שהיא באה להנציח נחלקו החוקרים: יש הרואים בה ציון זכרון למפלת הצי היהודי ביפו או בים כינרת, ואחרים משערים שהיא מרמזת על המלחמה הפונטית.⁴⁷

תיקו היסטורי

בסיכומו של דבר לא ניתן לקבוע, אם אמנם יש בסיס לטענתו של הגנרל גורדון בדבר המחורל היהודי במרד הגדול. אין לנו נתונים מספיקים לפסוק הלכה בשאלה זו. אפשר שאין הגנרל מתכוון לומר שקברניטי העם ביהודה התרשלו בטיפוח הכוח הימי וכממדי הכוננות הנדרשת לקראת המאבק הצפוי, אלא שהוא מבקש להצביע דווקא על המשגה הטאקטית של הנהגת המרד. לדעתו, מן הראוי היה לה למועצת-המלחמה העליונה בירושלים שתורה לחיל-הים היהודי לפגוש את האוייב פנים אל פנים בלב הים, להנחית עליו מכת-מנע ולשבש את מהלכיו בטרם תהא הזדמנות בירו להנחית את צבאו המוסע באניות אל חופי הארץ ובטרם ישתער במלוא כוחו על הנמלים בשליטת המורדים. אסור היה לו לעם קטן, שהיקף חילות-היבשה שלו היה מצומצם ביחס, לסמוך על טאקטיקה של מגן ולהמתין עד שיבוא האוייב בשערי מבצריו ויבקיעם בסערת-קרב.

ואולם, הואיל ואנו חסרים נתונים בסיסיים לאישור הנחתו זו של גורדון או להפריכה, אין לנו מנוס אלא להשאיר את הדילמה שנתעוררה בשיחתו עם אימבר בגדר השערה שאינה ניתנת להוכחה, בבחינת תיקו היסטורי.

⁴⁶ .The Gateway of Palestine, p. 70.

⁴⁷ W. Weber, *Josephus und Vespasian*, s. 282, Anm 2 Madden, pp. 193-194. השערתו של ובר נראית לו לקלוזר מחוסרת-יסוד. — היסטוריה של הבית השני, כרך ה', ירושלים תשי"א — 1951, עמ' 202. הערה 22.

